

МӘДЕНИЕТТЕР СҰХБАТТАСТЫҒЫ ЖӘНЕ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

Құдайбергенова Н.Ж. PhD доктор, аға оқытушы
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қаласы, әл-Фараби 71
E-mail:nazgul.zhanysovna@gmail.com; 87786051832

Рамазанова А.Х. филос.ғ.к., доцент
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қаласы, әл-Фараби 71
E-mail:ramazanovaalia@gmail.com; 87075288675

Резюме

В данной статье рассматривается одна из актуальных проблем философии – проблема духовно-нравственных ценностей. Автор показывает методы реализации и регулирования диалога между Востоком и Западом в сфере духовных ценностей.

На сегодняшний день является актуальным возрождение на основе культурного диалога духовно-нравственной взаимосвязи между Востоком и Западом. Очень сложно охватить все проблемы и аспекты духовного диалога между Востоком и Западом, поэтому автор в статье проводит сравнительный анализ взаимосвязи духовно-нравственных ценностей в философии Конфуция и западных мыслителей.

Resume

This article considers one of the actual problems of philosophy – the problem of spiritual and moral values. The author shows methods of realization and regulation of dialogue between East and West in the sphere of spiritual values.

Today the revival on the basis of cultural dialogue of spiritual and moral interrelationship between East and West is actual. It is very difficult to cover all the problems and aspects of the spiritual dialogue between East and West, so the author in the article conducts a comparative analysis of the relationship of spiritual and moral values in the philosophy of Confucius and Western thinkers.

Қазіргі таңда орын алған рухани құндылықтар дағдарысы мәдениеттер мен өркениеттер қақтығысы, мәдениеттер арасындағы түсіністік, сұхбаттастық сияқты мәселелерді зерттеу заман талабына айналуда. Осы орайда Шығыс пен Батыс философиялық тұжырымдарындағы рухани-адамгершілік құндылықтар сұхбаттастығын қайта жаңғыртуды қарастыра отырып, бүгінгі таңда бұл мәселенің өзектілігін айтуға болады.

«Өркениеттер сұхбаты – бұл біріншіден, белгілі бір өркениеттің негізін құрайтын, әлеуметтік қайшылықтарды, адам болмысымен байланысты мәселелерді шешуде маңызды құрал болып табылатын рухани құндылықтардың шынайылығы мен маңыздылығы туралы мәселе және өмірдің мәні туралы жүргізілетін сұхбат. Осыған орай өркениеттер

сұхбаттастығы туралы идея «өзінікін» және «өзгенікін» қабылдау үрдісін қалыптастыратын тұғырнама деңгейіне көтеру мәселесі қарастырылады [1].

Гуманитарлық білім саласының дамуы, интернационализация, мәдени жаңару, әлемдік мәдениетке араласу, жеке мемлекеттердің дәстүрлі рухани дүниелерінің қайта жаңғыруы, бұқаралық ақпарат пен коммуникативтік салалардағы жаһандық серпіліс әлемнің бейнесін және адамдардың дүниетанымын түбегейлі өзгертті. «Мәдениеттер диалогы дегеніміз сұхбаттастық негізінде жаһандық ынтымақтастықтың, жаһандық этостың жаңа бірегей қағидаларының қалыптасу мүмкіндігі» [2].

Қазіргі заманның рухани келбетіне плюралистік дүниетаным тән. Бұл құбылыс қазіргі күнде жаһандық, бүкіл әлемдік сипатқа ие болуда. Яғни, бұл - өзара түсіністік пен келісімнің жаңа формасы, заман талабына сай рухани үндестік пен төзімділіктің жаңа институттарын құру. Жоғарыда айтып өткеніміздей, гуманитарлық білім саласының дамуы адамзат баласының рухани әлеуетін дамытып, дүниетанымның жаңа сипаттарын қалыптастыруда. Осыған орай философ ғалым С. Е. Нұрмұратов: «Гуманитарлық сипат алған мәдениеттің ортасында қалыптасқан әлеуметтік, рухани құндылықтар жүйесі бар адам орналасқан. Онсыз қоғам қыммет етіп, өзінің қиындық туғызған мәселелерін шеше алмайды. Түбірлі негіздер мен іргелі мәселелер адам баласының өзара қарым-қатынасында жатыр. Бұл жеке адам үшін маңызды», - деген [3].

Шығыс пен Батыс ойшылдары әр заманда рухани құндылықтар, адамгершілік, жан тазалығы, кемелділік сияқты мәселелер туралы үндес, сабақтас ой-тұжырымдар айтқанын көрсетеді. Шығыс пен Батыс арасындағы рухани сұхбаттастықтың барлық мәселелерін, аспектілерін қамту өте қиын, сол себепті біз өз зерттеуімізде Конфуций ілімінің тарихи дамуы барысында Батыс ойшылдарымен мәдени сұхбатқа тусу мүмкіндігін, осы сұхбаттастық негізіндегі этикалық мәселелердің қарастырылуын зерттеп зерделеуге тырыстық.

Компаративистика ХХ ғасырдың ортасында дүниеге келген ғылыми әдістемелік бағыт. Бұл әдістемелік бағыттың қалыптасуына негіз болған гуманитарлық білім саласындағы маңызды тұжырымдар ықпал еткені белгілі. Батыс пен Шығыстың салыстырмалы философиялық ойларын компаративистік негізде қарастыру әлемдік деңгейдегі қауымдастықтың маңызды мәселелерін танып-түсінуде қажет саналады. Сонымен қатар философиялық тұжырымдарда компаративистикалық жаңа ұғымдар мен ойлардың қалыптасуына ықпалын тигізеді, яғни салыстырмалы философиялық әдістемелікке жаңаша ой-қорытындыларды алға тартады.

Қарастырмақ болған компаративистикалық философиялық-салыстырмалы ой-тұжырымдар негізіндегі мәселе – мәдениеттер диалогы. Осыған байланысты белгілі деңгейде қалыптасқан Батыстық және Шығыстық философиялық ойлардың шеңберін анықтау арқылы этикалық мәселелердің шешілу жолдарын әртүрлі жағдайда қарастырылғаны туралы болмақ. Этикалық мәселелер бүгінгі күннің өзіндеде ғылыми ойлардың басты нысаны екені белгілі. Этикалық мәселелердің қарастырылуы өмір

сүрген ортаға қатысты екенін анықтағандай оның сол дәуірге лайықты ақпараттық негіздері оған қатысты орныққан қағидалардың ғылымилығын анықтау сияқты мәселелер алға шығады.

Философиялық еңбектерде этика мәселесіне көптеген философиялық мән берілгені белгілі. Алғаш этика туралы еңбек жазған Шығыста Конфуций болса, Батыста Аристотельден бастау алған философтар қаншама.

Адам мәселесі ондағы этикаға қатысты зерттеу нысанын теориялық тұрғыдан түсіндіруге тырысқан қытай, үнді және сонымен қатар ислам ойшылдары, батыстық Кант бастаған философтардың ой-тұжырымдарының негіздерінің тоғысатын жері «адам» -оның мінез-құлық, әдептілігі.

Этикалық мәселеге қатысты адам проблемасын қарастырған Конфуцийдің «жэнь» ұғымы, әдептіліктің негізгі көзі ретінде қолданылған терминдердің бірі. Бұл термин философиялық мәселе ретінде талдау үшін ғана емес, бүгінгі күндерде адамға қатысты адамгершілік қалыбының көрінісі ретінде маңызды. Конфуцийлік жэньнің мақсаты – адамның әдептілігі – оның бүкіл өмірінің тұрақты негізі екенін түсінуі.

Адам өзінің өмір сүру уақытында саналы, бейсаналы түрде әрекеттер жасайды. Конфуций өз кезеңі және өзіне дейінгі кезеңдердегі әдептілік көзі болған дәстүрді, ата-баба салтымен байланысты диалогта болудың қажеттілігін көрсете отырып, ойлау жүйесінің ерекшелігін алға тартады, яғни адам санасы өткен уақыттарда орныққан әдеппен байланыста деп санайды. Басқаша айтқанда адам өмірі әдептілік көрінісі ретінде, ғалам, мәдениет, қоғам, тарих, адам. Өте ерте қоғамдық өмірде ең маңызды проблема ретінде қалыптасқан әдептілікке қатысты түрлі танымдық негіздер қоғамдық өзгерістерге байланысты өзгеріп, тіпті ұмытылып бара жатқандай. Кейбір әдептілікке қатысты түсініктер өз мән-мағынасынан айырылып, мүлдем ұмытылып кетуге айналған.

Соңғы уақыттарда Конфуций ілімі бүкіл әлем жұртшылығына кең тарады. Соның ішінде Батыс Еуропа Конфуций ілімін өзіндік бір ерекшелікпен қабылдады. Этика ұғымының астарындағы Конфуциліктұжырым философиялық, адамгершілік пен өнегелікке және әлеуметтік мінез-құлыққа қатысты доктрина ретінде қалыптасқандығы туралы түрлі деңгейдегі ғылыми ой-тұжырымдар Батыс елдерінде кең өріс алды. Оның «жэнь» ұғымы Батыстық диалогқа негіз болды. Халықтар арасындағы диалог философиялық ойлардың арақатынасын анықтау үшін қажет, яғни кез-келген этикалық тұжырымдарды басқа да халықтардың этикалық ойларымен сабақтастыру негізінде түсіністікке әкеледі. Басқаша айтқанда, таным-түсініктер өз негізін танытуда әртүрлі айтылуы мүмкін, бірақ мазмұны жағынан алғанда «жэнь» - адамгершілік, гуманизм, кесімді императив, имандылық деп қарастыруға болатын тұжырымдар.

«Жэнь» Конфуций бойынша – адамсүйгіштік, мейірімділік, кісілік. Жэнь – адамдар арасындағы қарым-қатынастардағы этикалық қағидалардың жиынтығы. Жэнь – адамды сүю, кісілік деп саналады. Конфуцийдің шәкірттері одан «кісілік» дегеніміз не деп сұрағанда, ол: «аспан аясындағы бес асыл қасиетті бойына сыйдырған адам – кісілікті»

деген [4]. Бес асыл қасиет Конфуций бойынша, сыпайылық, жомарттық, шыншылдық, талаптылық, мейірімділік. Осы бес асыл қасиетті ұстанған адам әлемді тепе-теңдікке келтіреді. Яғни өзін-өзі жеңіп, жол-жораға оралатынын түсіндіреді.

Конфуций жасаған тұжырымдама адамның мінез-қалыбын реттеп, сыйласуға, құрметтеуге, басқаруға деген ынтымақтастық жағдайды көрсетеді. Жэнь адамның рухани дүниесінің табиғилығына көңіл аудартады.

Конфуций этикалық қағидалардың мақсат-міндеттерін анықтаған. Өмірлік көзқарастарды, ойларды бір мақсатқа, бір ізге салу керектігін осыған байланысты кез-келген адам өз өмірінде белгілі бір жоспарларды жүйелеп білім алуы қажет деп тұжырымдады. Кішігірім мәселелерді өмірлік мақсаттарды назарға алуды және талап ететін маңызды істерді де, тиімді шешу этикаға байланысты деп көрсетті. Конфуций бойынша кісілік – жэньдік сипаттың бір көрінісі. Адам әдебінің бір бөлінбес бөлшегі. Кісілік адам өмірінің барлық салаларын қамтиды. Ол дүниедегі нәрселердің барлығына қалай өмір сүретінін таныстырумен ғана шектелмейді. Себебі дүниедегі нәрселердің барлығы бір-бірімен сабақтас, байланысты яғни белгілі бір қағидаларға мойынсұнып, сол қағидалардың жолынан бұрылмауға әрекет етеді. Қағидалар табиғат заңына сәйкес болып сабақтасады. Дәл осындай тұжырымдар негізінде Конфуций мен Канттың этикалық еңбектері сабақтасқан пайымдылықты көрсетеді.

Конфуций сияқты Кант та өз дәуірінде, өз қоғамында этикалық мәселелерді адамзат баласының мәңгілік сауалдары ретінде қарастырып, оған жауап іздеген. Адамзаттық этикалық сұрақтар арасындағы сабақтастықтың барлығы оны анықтау көзі, олардың бар болуы, себептері мен қағидалары бойынша айырмашылықтары мен ерекшеліктері туралы пайымдау қазіргі ғылыми ойларға негіз болатыны белгілі.

Конфуций мен Кант этикалық мәселелерді өмірлік мәселе ретінде қарастырып пайымды тұжырымдар жасаған. Канттың этикалық мәселелерге қатысты «Практикалық зердеге сын» еңбегінде қажетті таным қағидаларының практикалық мәніне тоқталып, олардың логикалық тұрғыдан ғана емес практикалық тұрғыдан да қайшылықты екенін түсіндіреді. Бұл қайшылықтардың барлығы кез-келген адамға түсінікті, егер де осы қайшылықтар түсінікті болмаса ол адамгершілікті мәселелерді мүлдем құртып жібереді дейді. Адам ақыл-ой көмегімен адамгершілік қағидаларын жасақтауға қабілетті. Бұл қағидаларды (ережелерді) Кант екі түрге бөледі – шартты және міндетті деп бөледі.

Адамгершілікке қатысты Кант жаңа «адам болмысының бастауы – жасандылық» деген принципті қалыптастырды [5]. Дәл осыған ұқсас тұжырым Конфуций ілімінде де кездеседі. Конфуций бойынша табиғи адамгершілік «жэньды» қалыптастыруда ғана орнықпақ. Яғни, «жэнь» ұғымы конфуциандық этиканың негізі екенін жоғарыда айтып кеттік. Осындай тұжырымдама негізіне сәйкес Кант этикасы да «кесімді императив» ретінде көрініс табады. Кант өнегеліктің яғни адамгершіліктің ең жоғары ұстанымын орнықтыруды қарастырып, орынды ойлармен

дәлелдеуге тырысқан. Этикаға байланысты Кант ерік, бақыт сияқты ұғымдарды негізге ала отырып, адамда өмірлік мақсаттар болуы тиіс, соған жетудегі міндеттердің өзіндік ережелері барлығы туралы тұжырымдайды. Ізгілікке негізделген ерік парасаттылық сияқты қабылеттермен мақсатқа табынушылықты шыңдап, бойдағы қажетті қасиеттерді орнықтырады. Егерде адам жігерсіз немесе еріксіз болса онда түрлі зиянды қасиеттер орын алады. Сондықтан адам бойындағы ерік ерекше қасиеттілік деуге болады деп көрсетеді.

Адамдардың өмірлік ісінде моральдық қағидалардың объективті түрде қажетті болу себебі, кез келген еркі мен сана-сезімі бар адам үшін қуатты болуында. Адамдардың заң немесе адамгершілік қағидаларының қуаты бұйрық ретінде қалыптасуында. Қарапайым пайымды адам өз еркімен бұл қағида бойынша соған лайықты өз іс-әрекетіне ойланбастан-ақ бейімделеді. Осыған байланысты кез-келген адам парыздың не екенін түсініп, өмір бойы өзінің адамгершілігін орнықтыруға бағытталған практикалық ережелерді қолдану арқылы өз мақсаттарына жету үшін ақыл қажеттілігін ұғынады. Кант адамгершілік заңдарын кез-келген адамнан бұлжытпай сақталуын талап етеді. Дәл осыған сәйкес ой-тұжырымды Конфуций де айтып кеткен. Мысалы, «Парыз ізет-құрметті сақтайды. Парасатты ер өзінің ақыл-ынтасын түбірге түйіндейді. Түбір түйінделсе, онда Дао-ақ жол туындайды» [4], яғни парыз деген ізет-құрмет – адамгершілік ұластырылған түбір-тамыр. Кант бойынша адамгершіліктің кесімді бұйрығын орындау адамдардың еркіндегі мәселе. Ол мақсаттылыққа жетудің эмпирикалық негіздері бар нұсқауын орындау кез-келген адамның қолынан келе бермейтінін тұжырымдаған. Кант оның бірнеше себептері барлығын анықтап көрсетеді. Бірінші себебі туындаған мәселенің максиманың ырқында болуымен, екінші себебі өзінің мақсатына апаратын күш-жігері мен ақыл-ой қабылеттілігінің жеткілікті не жеткіліксіздігімен байланысты түсіндіреді. Әркім өз мақсатына жетуге ұмтылуы тиіс, бірақ оған ешкім бұйрық бермейді, себебі адамның өзі қалаған, тілеген нәрсеге бұйрық беру дұрыс емес. Бірақ осы мақсатына жетуге байланысты қажетті құралдары көрсету міндет, Кант бойынша ең жақсысы сол құралдарды беру. Адамның өзі қалағанының барлығын іске асыру қолынан келмейді, оны адамгершілікті парыз ретінде ұсынған дұрыс, себебі адамгершілік қағидалары бойынша көмектесу сияқты қатыстылық барлығы адамгершілікке байланысты. Әрине адам өзінің ақылсыздығына реніш білдіруі мүмкін, бірақ өзі біреуге қиянат жасағанын түсінгенде онда өзін адамгершілік заңы тұрғысынан бағалаған кезде өзіне деген жек көрушілік сезіміне көңіл аударады. Бұл турасында Конфуцийден қалған мынандай өсиет бар: «Адамды сүйетін адам ғана адамдарды ұнатада алады, әрі жек көре де алады» [4]. Яғни, адамды сүйіп ішкі сезімдік талпыныстар екені белгілі, ішкі сезімі толғана-толқи алатын адамға өз кемшілігі ықпал етеді, яғни өз кемшілігін түсіну арқылы өз іс-әрекетін бағалаумен өзіне деген сезімдік құбылыстар арқылы баға береді.

Осындай ой-тұжырымдар негізінде Шығыс пен Батыстың мәдени мәдени-сұхбаттық қарым-қатынастары түсіністікке апаратын үдеріс екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Следзевский И.В. Выступление на обсуждении книги Преодолевая барьеры. Диалог между цивилизациями. Горбачев-фонд. Круглый стол, 25 февраля 2003 г. // [http:// www.gorby.ru/rubs](http://www.gorby.ru/rubs)
2. Мансурова А.С. Совершенствование человека: сравнительный анализ восточных учений / под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2012. – 204 с.
3. Нурмуратов С.Е. Идея единства в истории казахской социально-политической мысли // Центральная Азия: диалог культур в процессе глобализации (материалы Международной конференции). - Алматы: Компьютерно-издательский центр ИФиП МОН РК, 2005. - 373 с.
4. Әлемдік философиялық мұра // Жиырма томдық. Ежелгі шығыс философиясы. – Алматы: Жазушы, 2005. – Т.1. – 560 б.
5. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения // Кант И. Избранное: в 3-х т. Т. 3 / Пер. с нем. Н. М. Соколова, науч. ред. и авт. вступит. ст. В. Н. Брюшинкин. Калининград: Калинингр. кн. изд-во, 1998.з